

pravdivých prvkov starej teórie do novej teórie, 2. vzťah hraničného prechodu (zákony novej ako hraničné prípady starej teórie), 3. syntéza teórií na základe logiky doplniteľnosti (aj navzájom sa vylučujúce teórie môžu obsahovať prvky poznania), 4. kontinuita podľa triadickej schémy (nová teória T_2 môže úplne zavrhnúť teóriu T_1 , ale ešte novšia teória T_3 , ktorá je hraničným prípadom T_2 , môže reprodukovať niektoré myšlienky T_1). Objektívnym základom kontinuity vedeckého poznania je materiálna jednota sveta, ktorú postupujúce vedecké poznanie stále vo väčšej miere potvrdzuje. Pojmovým vyjadrením týchto procesov je v dialektickom materializme absolútna pravda, ktorá by bola fikciou, keby neexistovala kontinuita vedeckého poznávania. Jej protikladom nie je relatívna pravda, ale relativizmus, ktorý „hypertrofuje moment relatívnosti pravdy a stavia ho proti objektívnosti“. (s. 284) V tejto súvislosti autor odmieta Kuhnov relativizmus absolutizujúci rozdiely medzi starými a novými paradigmami (teóriami). Záver tejto časti Čudinovovej práce je venovaný náčrtu dialektiky pravdy a omylu vo vedeckom poznaní, pretože „obraz vyvíjajúcej sa vedy nebude úplný, ak sa obmedzíme iba na analýzu vedeckej pravdy a

omylu vo vedeckom poznaní a neukážeme miesto omylov vo vede. Omyly sú dôležitým momentom dialekticky sa vyvíjajúceho vedeckého poznania, umožňujú lepšie pochopiť vedecké poznanie ako celok, ale aj povahu vedeckej pravdy osobitne.“ (s. 290) Pravde zvyčajne predchádza refaz omylov a aj keď je zrejmé, že nemajú rovnakú hodnotu ako pravda, plnia určitú poznávaciu funkciu a nie sú len negatívnou formou poznania, nakoľko nadobúdajú charakter relatívnych právd.

Monografia E. M. Čudinova *Povaha vedeckej pravdy* významným spôsobom rozširuje počet prác metodologického charakteru, ktoré sa v poslednom čase objavujú na našom stále menej skromnom filozofickom knižnom trhu. Je napísaná pre špecialistov, ale mnoho prekvapení prinesie aj pozornému čitateľovi z ľubovoľnej oblasti vedného bádania. Najviac v nej iste nájdú záujemci o metodologické problémy vedy a najmä fyziky. Úsilie, ktoré čitateľ vynaloží na pozorné sledovanie autorových myšlienok, sa iste vyrovná obohateniu každého o nové horizonty, v ktorých sa pozerá na procesy vo vede a vedeckom poznávaní, tzn. v oblasti, ktorá sa stáva mimoriadne významnou spoločenskou aktivitou.

František Mihina

OTÁZKY SPOLOČENSKEJ ZODPOVEDNOSTI V CENTRE ETICKÝCH ÚVAH

L. I. GRJADUNOVA: *Sociálna zodpovednosť v usloviach rozvitogo socializmu*. Kiev 1979, 133 s.

Problematika spoločenskej zodpovednosti osobnosti zostáva neustále v centre pozornosti filozofických a etických skúmaní. Príčinou aktualizácie týchto otázok je zosťrenie ideologického boja prebiehajúceho medzi dvomi svetovými spoločenskými sústavami, ako aj to, že v súčasných

podmienkach vzrastá význam spoločenskej zodpovednosti i v súvislosti s úlohami boja proti nemarxistickým teóriám, ako aj proti ešte stále existujúcim maloburžoáznym prežitkom vo vedomí ľudí.

V podmienkach budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti, kde do-

chádza k procesu neustáleho zblížovania a vzájomného prelínania spoločenského a individuálneho, problematika spoločenskej osobnosti nadobúda novú kvalitu a svojou podstatou sa stáva faktorom všestranného rozvoja pracovnej a politickej aktivity ľudí, nástrojom výchovy nového človeka.

Preto nie náhodou problematike spoločenskej zodpovednosti venuje pozornosť predovšetkým etická a právna literatúra — pretože práve morálka a právo patria medzi najdôležitejšie sociálne regulátory, prostredníctvom ktorých pôsobí socialistická spoločnosť na vedomie a spoločenské správanie ľudí.

Toto viedlo autorku práce L. I. Grjadunovu k podnetným myšlienkam, ktoré rozanalyzovala v uvedenej práci. Práca je rozsahom malá, však o to hutnejšie napísaná.

Autorka vychádza z konštatovania, že v prácach, ktoré doposiaľ venovali pozornosť tejto problematike (s. 10), spoločenská zodpovednosť sa skúmala ako fenomén vedomia. Avšak vzhľadom na jej základné poslanie, ako aj vzhľadom na poslanie a úlohy komunistickej výchovy, „je potrebná vedecká analýza spoločenskej zodpovednosti ako istej črty osobnosti, ako vyššej formy spoločenského správania a konania (podč. A. K.), ktorá sa formuluje len v určitom systéme spoločenských vzťahov a na určitej úrovni sociálnej vyspelosti osobnosti“. (s. 12)

Je potrebné podotknúť, že „v rámci socialistických spoločenských vzťahov sa stáva spoločensky zodpovedné správanie charakteristickou črtou socialistického spôsobu života, masovou formou spoločenského správania členov spoločnosti“. (s. 12—13) Vzhľadom na toto interpretácia spoločenskej zodpovednosti si nevyhnutne vyžaduje analýzu štruktúry motívov činnosti, rozpracovanie objektívnych kritérií spoločensky zodpovedného správania, ako aj vyčlenenia jeho úrovni.

V prvej kapitole práce *Spoločenská zodpovednosť, jej štruktúra a formy prejavu* (s. 18—54) autorka venuje pozornosť možnostiam prístupu ku skúmaniu podstaty spoločenskej zodpovednosti a konštatuje, že spoločenskú zodpovednosť možno skúmať ako „1. objektívny spoločenský vzťah a 2. ako subjektívnu kvalitu osobnosti, triedy, národa či iného spoločenstva ľudí“. (s. 18)

Je evidentné, že spoločenská zodpovednosť má vzhľadom na obsah triedny charakter a predpokladá teda taký systém spoločenských vzťahov, v ktorých sú osobnosť, trieda, spoločenská skupina, spoločnosť vcelku schopné jednak predvídať spoločenské dôsledky svojej činnosti, jednak zodpovednosť za ne v súvislosti so stupňom ich objektívneho významu. Autorka správne v tejto súvislosti konštatuje, že „spoločensko-triedne vzťahy zodpovednosti rôznej úrovne a rôzneho stupňa vznikajú v dôsledku toho, že človek sa ako spoločenská bytosť stáva členom rôznych foriem historického spoločenstva ľudí (národov, tried, sociálnych skupín), vytvára určité materiálne a duchovné hodnoty, vstupuje do systému spoločenských vzťahov, ktoré determinujú jeho sociálne správanie“. (s. 18) Slovanmi V. I. Lenina „... žiť v spoločnosti a byť od nej nezávislý sa nedá“. (1, s. 37)

V socialistickej spoločnosti sa osobnosť ako aktívna spoločenská bytosť zúčastňuje na tvorbe materiálnych, kultúrnych a mravných hodnôt; spoločnosť vytvára zodpovedajúce objektívne i subjektívne predpoklady pre formovanie vedomia zodpovednosti človeka za výstavbu komunizmu ako základného predpokladu realizácie práv i povinností pracujúcich. Preto možno iba súhlasiť s názorom L. I. Grjadunovej, že „najobsažnejšie bude chápanie spoločenskej zodpovednosti ako jednoty pozitívnych a negatívnych stránok; spoločenská zodpoved-

nosť v takomto prípade vystupuje ako kategória vyjadrujúca objektívnymi i subjektívnymi potrebami socialistickej spoločnosti podmienenú nevyhnutnosť predvídania sociálnych dôsledkov svojich činov, výber optimálneho variantu správania, akceptovania sociálnych noriem a spoločenských sankcií v prípade ich porušenia“. (s. 23) V tomto zmysle sa zároveň zachováva jednota objektívnych i subjektívne predpoklady pre formovanie vedomia zodpovednosti človeka za výstavbu komunizmu ako základného predpokladu realizácie práv i povinností pracujúcich. Preto možno iba súhlasiť s názorom L. I. Grjadunovej, že „najobsažnejšie bude chápanie spoločenskej zodpovednosti ako jednoty pozitívnych a negatívnych stránok; spoločenská zodpovednosť v takomto prípade vystupuje ako kategória vyjadrujúca objektívnymi i subjektívnymi potrebami socialistickej spoločnosti podmienenú nevyhnutnosť predvídania sociálnych dôsledkov svojich činov, výber optimálneho variantu správania, akceptovanie sociálnych noriem a spoločenských sankcií v prípade ich porušenia“. (s. 23) V tomto zmysle sa zároveň zachováva jednota objektívnych i subjektívnych stránok spoločenskej zodpovednosti, jej kritériá (spoločenská potreba), pozitívny obsah (spojenie s aktívnou tvorivou činnosťou osobnosti) a zvýrazňuje sa nevyhnutnosť jej existencie v rámci existujúcich právnych a morálnych noriem.

V ďalších častiach práce autorka rozoberá problematiku štruktúry spoločenskej zodpovednosti a tvrdí, že „pokiaľ ide o štruktúru, spoločenská zodpovednosť obsahuje niekoľko zložiek: slobodu vôle, uvedomenie povinnosti, spoločenské možnosti vplyvu na ľudské činy; východiskovým bodom zodpovednosti je vzájomný vzťah medzi výsledkom činu a jeho spoločenským echom“. (s. 24) Tento vzájomný vzťah sa stáva elementom vedomia

subjektu, orientuje správanie človeka, ktoré sa uskutočňuje za pomoci slobodnej vôle pohlcujúcej do seba vedomie skutočnosti, že je sankcionovaná spoločnosťou. „Uvedomenie si zodpovednosti — to je pochopenie činov a ich následkov ako spoločenskej nevyhnutnosti určitej skupiny, triedy, kolektívu i seba samého; je nevyhnutným prostriedkom riadenia činnosti zo strany spoločnosti cez vedomie individua.“ (s. 24) Vo všeobecnosti je potom možné považovať spoločenskú zodpovednosť za jeden z prejavov jednoty a vzájomnej závislosti osobnosti a spoločnosti.

Autorka ďalej aplikuje dané myšlienky na podmienky socializmu a tvrdí, že „za socializmu nadobúda spoločenská zodpovednosť dve formy: a) zodpovednosť ako reakcia (systém odpovedí) spoločnosti na správanie individua (spoločenská zodpovednosť) a b) zodpovednosť ako systém odpovedí individua na potreby spoločnosti (osobná zodpovednosť)“. (s. 25) Podľa názoru Grjadunovej je možné obe formy zodpovednosti skúmať zároveň v rámci konkrétnych foriem prejavu, ako sú politická, stranícka, občianska, právna, morálna a profesionálna.

Druhá kapitola práce s názvom *Kritériá spoločenskej zodpovednosti osobnosti* (s. 55—85) vymedzuje základné kritériá zodpovednosti človeka za svoje správanie a činnosť. „Jedným z najdôležitejších kritérií spoločenskej zodpovednosti je úroveň a obsah disciplíny v sférach pracovného, spoločensko-politického a rodinného života.“ (s. 56)

Disciplína je vyjadrením formy vzájomného vzťahu spoločnosti a osobnosti a prejavuje sa v dvoch aspektoch — „ako vonkajší regulatív spoločensky významného správania členov socialistickej spoločnosti i ako špecificky vnútorný regulatív — mravná a sociálno-psychologická kvalita socialistickeho typu osobnosti, ktorá

predpokladá vedome aktívne dodržiavanie záväzkov a povinností (pocit disciplinovanosti a pocit zodpovednosti)". (s. 56)

Nemenej dôležitým kritériom spoločenskej zodpovednosti osobnosti, akcentuje Grjadunova, je jej sociálna aktivita. „Úroveň aktivity je mierou uvedomenia, zodpovednosti pred spoločnosťou, ukazovateľom spoločenskej cieľavedomosti osobnosti.“ (s. 60) S názorom autorky súhlasíme, pretože ak pokladáme sociálnu aktivitu za objektívne kritérium spoločenskej zodpovednosti osobnosti, potom je potrebné zdôrazniť, že predovšetkým ona je určujúcim integratívnym vyjadrením vzťahu človeka k spoločenským záujmom a hodnotám, mierou uvedomenia si seba samého ako subjektu spoločenských vzťahov. Je potrebné mať na pamäti, že nie každú spoločenskú aktivitu, ale „len takú spoločenskú aktivitu, ktorá vystupuje ako *predmetne praktická, tvorivo pretvárajúca činnosť*“ (podč. A. K.), možno považovať za kritérium spoločenskej zodpovednosti osobnosti, za mieru jej občianskosti, uvedomelosti a sociálnej zrelosti“. (s. 70)

Záverečnú časť práce tvorí kapitola *Úloha motívov a životných plánov pri formovaní spoločensky zodpovedného správania osobnosti*. (s. 86—124) Jedným z vnútorných regulatívov ľudskej činnosti sú jej motívy. Preto autorka považuje za potrebné v tejto súvislosti — i vzhľadom na mechanizmus spoločensky zodpovedného správania osobnosti — podať analýzu motivačnej štruktúry jej správania. Keďže každá vedomá činnosť človeka predpokladá existenciu motívu, je potrebné podotknúť, tak ako na to upozorňuje Grjadunova, že „činnosť je vždy motivovaná v tom zmysle, že je usmerňovaná a riadená na základe psychického odrazu objektívnych i subjektívnych podmienok a predstáv o výsledku vedomého cieľa, o dosiahnutie ktorého

sa snaží“. (s. 86) Motív potom, konštatuje ďalej autorka, „predstavuje výsledok zložitého vzájomného vzťahu vedomia a prostriedkov, výsledok zložitého komplexu stimulov, pohnútok (potrieb a záujmov), ako aj zážitkov (vnútorného pochopenia a spracovania), ktoré sú zovšeobecnené v správaní človeka ako určitý postup činnosti“. (s. 87) Motív je teda v danom zmysle podstatnou charakteristickou črtou osobnosti, ktorá odráža stupeň zhody osobnostných a spoločenských záujmov, stupeň jej spoločenskej zodpovednosti za svoje správanie, za spoločenskú činnosť. Grjadunova ďalej správne podotýka, že „základné črty motivácie správania človeka nie sú založené na individuálnych zvláštnostiach jeho vedomia, ale na štruktúre spoločenských vzťahov“. (s. 88) Preto tiež pochopenie princípov a zásad, určujúcich motiváciu správania človeka mimo kontextu jeho spoločenskej podstaty, je principiálne nesprávne.

V ďalších pasážach práce Grjadunova venuje pozornosť úlohe plánov pri formovaní spoločensky zodpovedného správania. Vyslovuje názor, že „spoločensky zodpovedné správanie ako charakteristická črta spôsobu života socialistického typu osobnosti je výsledkom jej rozvoja v konkrétnych podmienkach spoločenského prostredia, v štruktúre ktorých zaberajú jedno z najdôležitejších miest životné plány osobnosti“. (s. 101) Je známe, že úroveň spoločenskej zrelosti životných plánov človeka je určená orientáciou na existujúce spoločenské normy. Preto tiež „jednou z črt rozvinutého socializmu je interiorizácia spoločenských noriem, ich ponor do úrovne zahŕňajúcej do seba základné hodnoty vytvorené všetkými triedami a vrstvami socialistickej spoločnosti“. (s. 102) Vychádzajúc z uvedeného, autorka uzatvára, že „rozhodujúca úloha v regulácii správania ľudí vo vše-

obecnosti a životných plánoch konkrétne bude patriť novému typu sociálnych noriem — pravidlám komunistického spolužitia; normy komunistického spolužitia a na ich základe vypracované životné plány budú založené na hlbokom uvedení jednoty spoločenských a osobných záujmov, na vnútornej potrebe členov spoločnosti v zmysle dodržiavania spoločnosťou diktovaných pravidiel správania, jeho kardinálnych potrieb, na presvedčení a ich účelnosti a nevyhnutnosti“. [s. 106]

Z uvedeného je možné ľahko vyvodíť, že v systéme osobnostných faktorov vplyvujúcich na spoločenské správanie osobnosti zaujímajú dôležité miesto životné plány či celkový životný program. Autorka v tejto súvislosti v záverečnej časti práce upozorňuje na malú rozpracovanosť tejto problematiky či už v sociologickej, pedagogickej alebo psychologickej literatúre. Konštatuje, že chýba dôsledný prístup z pozícií marxisticko-leninskej filozofie. Preto, uvádza ďalej, bude

potrebné v budúcnosti „skúmať túto problematiku v oveľa širších súvislostiach, analyzovať problémy životných plánov z pohľadu formovania sociálnej orientácie a odtiaľ prejsť k otázkam spoločenskej zodpovednosti; pritom bude potrebné metodologické východisko dialektickej jednoty životných plánov a fenoména spoločenskej zodpovednosti osobnosti“. [s. 107]

Na záver našich úvah možno povedať, že na knihe L. I. Grjadunovej je hodnotný predovšetkým systematický prístup ku skúmanej oblasti, ako aj to, že autorka sa pokúsila — a veľmi zdarne — o analýzu problematiky doposiaľ skutočne málo rozpracovanej vo filozofickej literatúre. Celkovo možno prácu hodnotiť ako podnetný vstup do problematiky otázok spoločenskej zodpovednosti, ako aj impulz, ktorý by mal podnietiť marxistických filozofov a etikov k rozpracovaniu viacerých nastolených (často i otvorených) problémov v tejto oblasti.

Anna Klimeková

LITERATÚRA

1. LENIN, V. I.: Spisy 10. Bratislava 1955.

SÚČASNÝ TEOLOGICKÝ MODERNIZMUS V USA

V. I. DOBREŇKOV: Sovremennyyj protestantskij teologičeskij modernizm v SŠA. Moskva 1980, 247 s.

Význam skúmania súčasných foriem náboženstva a teológie spočíva nepochybne v požiadavkách, ktoré naliehavo vystupujú do popredia v súvislosti s úsilím o formovanie individuálneho i spoločenského vedomia. Doterajšie skúsenosti v tejto oblasti nepotvrdzujú predstavu o automatizme prepojenia medzi spoločenským bytím a spoločenským vedomím. Konkrétnejšie, bez aktívneho zásahu do

tohto procesu môže byť náboženské vedomie vytláčané živelnými ateistickými predstavami, ktoré sú v dôsledku svojej nepodloženosti náchylné sklznúť v krízových situáciách k náboženským predstavám.

Jedným z aspektov tohto aktívneho zásahu je nevyhnutnosť štúdia a kritického zhodnotenia živých foriem náboženstva a teológie. Marxistická literatúra má v tomto smere podĺžnosti,